

**Н. О. Гура, Н. П. Лебер-Одинцова**

**ЗАБОРГОВАНІСТЬ НАСЕЛЕННЯ ЖИТЛОВО-  
ЕКСПЛУАТАЦІЙНИМ ПІДПРИЄМСТВАМ: ПРАКТИЧНІ  
АСПЕКТИ ПОГАШЕННЯ ТА ВРЕГУЛЮВАННЯ**

*У статті розглянуто актуальні проблеми заборгованості населення України житлово-експлуатаційним підприємствам та боротьби з боржниками. Визначено причини виникнення й зростання заборгованості, проаналізовано особливості функціонування житлово-експлуатаційних підприємств в умовах боротьби з неплатниками, способи впливу на боржників у межах чинного законодавства. Виявлено проблеми практичного застосування окремих законодавчих норм, неефективність їх впливу на боржника, що призводить до неможливості стягнення з нього коштів та постійного зростання як дебіторської, так і кредиторської заборгованості підприємств житлово-комунального господарства. З'ясовано, що реструктуризація заборгованості є оптимальним способом її погашення, а також причини її нечастого застосування. Запропоновано шляхи розв'язання проблеми неплатежів населення в житлово-комунальному господарстві, серед яких допомога держави підприємствам житлово-комунального господарства разом із контролем якості послуг, роз'яснювальна робота з населенням, обов'язкове дотримання судових рішень виконавчою службою.*

**Ключові слова:** житлово-комунальні послуги, заборгованість, житлова субсидія, реструктуризація, судовий наказ.

Літ. 23.

**Н. А. Гура, Н. П. Лебер-Одинцова**

**ЗАДОЛЖЕННОСТЬ НАСЕЛЕНИЯ ЖИЛИЩНО-  
ЭКСПЛУАТАЦИОННЫМ ПРЕДПРИЯТИЯМ: ПРАКТИЧЕСКИЕ  
АСПЕКТЫ ПОГАШЕНИЯ И УРЕГУЛИРОВАНИЯ**

*В статье рассмотрены актуальные проблемы задолженности населения Украины жилищно-эксплуатационным предприятиям и борьбы с должниками. Определены причины возникновения и роста задолженности, проанализированы особенности функционирования жилищно-эксплуатационных предприятий в условиях борьбы с неплательщиками, способы воздействия на должников в рамках действующего законодательства. Выявлены проблемы практического применения некоторых законодательных норм, неэффективность их воздействия на должника, что ведет к невозможности взыскания с него денежных средств и постоянному росту как дебиторской, так и кредиторской задолженности предприятий жилищно-коммунального хозяйства. Выяснено, что реструктуризация задолженности является оптимальным способом ее погашения, а также причины ее нечастого применения. Предложены пути решения проблемы неплатежей населения в жилищно-коммунальном хозяйстве, среди которых помощь государства предприятиям жилищно-коммунального хозяйства наряду с контролем качества услуг, разъяснительная работа с населением, обязательное выполнение судебных решений исполнительной службой.*

**Ключевые слова:** жилищно-коммунальные услуги, задолженность, жилищная субсидия, реструктуризация, судебный приказ.

© Гура Н. О., Лебер-Одинцова Н. П., 2014

Nadiia Hura, Natalia Leber-Odyntsova

**POPULATION'S DEBTS TO BUILDING MAINTENANCE COMPANIES: PRACTICAL ASPECTS OF REDEMPTION AND SETTLEMENT**

*The article describes the current debt problems of the population in Ukraine to building maintenance companies and the debtors' control. The causes of debt occurrence and growth are determined. The specific features of the housing maintenance companies' functioning are analyzed within the fight against defaulters. The practical difficulties in application of some legislation norms, their inefficiency impact on the debtor, making it impossible to recover the debt, as well as continued growth of receivables and payables of housing and communal service enterprises are disclosed. It is determined that debt restructuring is an optimal way of repayment, but many people do not resort to this method. The solutions of the non-payment problem of the population in the housing sector are proposed, including state aid to the enterprises of housing and communal services, along with the monitoring of the quality of services, explanatory work with the population, compulsory execution of judgments by the executive service.*

**Keywords:** housing and communal services, receivables, housing subsidies, restructuring, order of the court.

**JEL classification:** Q10, Q14, Q18.

Проблема оплати житлово-комунальних послуг в Україні стоїть досить гостро. На тлі стрімкого підвищення рівня тарифів спостерігається збільшення заборгованості населення житлово-комунальним підприємствам. Так, на початок 2010 р. заборгованість населення України за житлово-комунальні послуги становила 10574406 тис. грн, 2011 р. — 11365036 тис., 2012 р. — 11718482 тис., 2013 р. — 12660016 тис. грн [1–4].

Однією з особливостей житлово-комунальних послуг є можливість користуватися ними без оплати, якщо не застосовуються жорсткі санкції [5, с. 70]. Претензії населення до комунальних підприємств із приводу надання неякісних послуг, не в повному обсязі або ненадання зовсім, з одного боку, та комунальних підприємств до населення щодо неоплати таких послуг, з другого боку, створили ефект замкнутого кола. Проблема набула державного масштабу, тож і розв'язувати її треба саме на цьому рівні.

Через проблему неплатежів житлово-комунальне господарство (ЖКГ) України опинилось у скрутному становищі. Тому розв'язання повинне мати наукове підґрунтя.

Питанням заборгованості населення за житлово-комунальні послуги, а також тарифів на них присвячені праці Л. Бестелесної, Г. Волинського, І. Запатріної, В. Мортікова [6–9] та ін. Проте складність і багатогранність цієї теми зумовлюють потребу в її подальшому дослідженні.

Мета статті полягає у визначенні причин зростання заборгованості житлово-експлуатаційних підприємств, особливостей їх функціонування в умовах боротьби з неплатниками, шляхів розв'язання проблеми неплатежів у житлово-комунальному господарстві.

Розподіл житлово-комунальних послуг залежно від функціонального призначення встановлено Законом України “Про житлово-комунальні послуги”

від 24.06.2004 № 1875-IV [10]. За утримання житла населення сплачує “плату за житло”, яку раніше називали “квартирна плата”. Саме житлово-експлуатаційні підприємства надають послуги з утримання будинків і споруд та прибудинкових територій (прибирання внутрішньобудинкових приміщень і прибудинкової території, санітарно-технічне обслуговування, обслуговування внутрішньобудинкових мереж, утримання ліфтів, освітлення місць загального користування, поточний ремонт, вивезення побутових відходів тощо). Вартість цих послуг розраховується щодо кожного будинку індивідуально в розрахунку на 1м<sup>2</sup> загальної площі, що перебуває у власності або наймі фізичної чи юридичної особи, згідно з Порядком формування тарифів на послуги з утримання будинків і споруд та прибудинкових територій [11].

Законом України “Про житлово-комунальні послуги” врегульовано відносини між житлово-експлуатаційною організацією й споживачем послуг та визначено, що основний обов’язок виконавця — забезпечувати своєчасність і відповідну якість житлово-комунальних послуг споживачеві, який, у свою чергу, зобов’язаний оплатити житлово-комунальні послуги у встановлені терміни [10]. Слід зазначити, що житлово-експлуатаційним організаціям відведено роль виконавця послуг, вони є посередниками між виробниками послуг (із тепло-, водопостачання й водовідведення) та споживачами. З цією метою з ними укладають відповідні договори. Не маючи можливості впливати на якість комунальних послуг, такі організації несуть відповідальність і перед їх споживачами, і перед виробниками (за борги населення), що призводить до збитковості цих організацій. Тому останні змушені вступати в боротьбу з неплатниками як за житлові, так і за комунальні послуги.

Оскільки частина населення має заборгованість перед житлово-комунальними підприємствами, вони не можуть надавати послуги безперервно та потрібної якості. Як наслідок, страждає й сумнінна частина населення. Заборонити неплатникові користуватися прибудинковою територією або освітленням у під’їзді уявляється неможливим.

В. Мортіков розмежовує блага індивідуального й суспільного користування. На його думку, міська система водопостачання — суспільне благо, яким користуються всі жителі міста. А вода, що надходить у квартири, — локальне благо індивідуального споживання [9]. Стосовно житлово-експлуатаційних підприємств можна вважати, що прибудинкова територія або ліфт у будинку є благами суспільного користування, а квартира в цьому ж будинку — індивідуальним благом для її мешканців.

Господарський механізм надання локальних суспільних благ включає, зокрема, утворення цін на такі блага, порядок їх оплати, відносини між замовниками й постачальниками, конкуренцію. При споживанні цих благ нерідко постає проблема неплатника. Тривале споживання локального блага, що не супроводжується оплатою, може призвести до припинення його створення,

погіршення його якості, витіснення регулярних платників зі сфери споживання [9].

Такий захід впливу на боржника, як призупинення надання послуг до повного погашення заборгованості, на наш погляд, є найефективнішим, проте, не всі житлово-комунальні послуги можливо відключити технічно. Ще один аспект цієї проблеми полягає в тому, що законодавство не регулює цю процедуру. Відключення таких послуг, як централізоване опалення, холодне й гаряче водопостачання, водовідведення, в законодавстві не передбачене. Водночас, наприклад, енергопостачальні підприємства мають право відключити електроенергію несумлінному споживачеві вже на 30-й день після отримання ним попередження про відключення [12].

Основними причинами виникнення заборгованості населення перед житлово-експлуатаційними підприємствами є:

- 1) невеликі доходи населення за високого рівня тарифів;
- 2) невдоволення якістю послуг, що надаються;
- 3) низька платіжна дисципліна населення.

З огляду на першу причину, пропонується провести диференціацію тарифів із метою перекладення основних витрат із подолання збитковості ЖКГ на багатих і дуже багатих. Такий крок дасть змогу, по-перше, одержати замість збільшеної суми неплатежів реальні гроші для усунення причин збитків, по-друге, реалізувати принцип соціальної справедливості [7].

Утім, для проведення такої диференціації треба чітко визначити межі багатства й бідності, адже велика частина населення має середні статки. Отже, необхідно мати достовірну інформацію про реальні доходи громадян, адже непоодинокими є випадки, коли зовнішньо досить забезпечені люди отримують різні види соціальної допомоги від держави, у т. ч. житлову субсидію.

Таким чином, основним способом для малозабезпечених громадян реалізувати своє право на соціальний захист залишається програма житлових субсидій, передбачена Законом України “Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім’ям” від 01.06.2000 № 1768-III [13]. Субсидія є безповоротною, а її отримання не пов’язане та не тягне за собою зміни форми власності житла [14].

Щодо другої причини: рішення наймача житла просто не платити у зв’язку з невдоволенням якістю обслуговування буде неправильним. Згідно зі ст. 525 Цивільного кодексу України [15] одностороння відмова від зобов’язання не допускається. У цьому випадку треба вступати в діалог із представниками житлово-експлуатаційної організації з метою актування, документального підтвердження факту неякісного надання послуги, надання її не в повному обсязі або ненадання.

Утім, основною причиною виникнення заборгованості є низька платіжна дисципліна, причому не платять переважно заможні, а бідні не завжди

оформлюють субсидії. Така ситуація утворилася внаслідок відсутності дієвих важелів боротьби з боржниками. Безвідповідальне ставлення до обов'язку оплачувати житлово-комунальні послуги підкріплюється міркуваннями, що квартиру ніхто не забере, на вулицю не виженуть, тим більше якщо в сім'ї є малолітні діти.

На сьогодні основними способами боротьби з боржниками за житлово-комунальні послуги є:

- реструктуризація заборгованості;
- звернення до суду;
- оформлення нотаріального напису;
- роз'яснювальна робота.

Згідно із Законом України “Про реструктуризацію заборгованості за надані послуги з утримання будинків і споруд та прибудинкових територій і комунальні послуги, що утворилася станом на 1 грудня 2006 року” від 20.12.2006 № 498-V [16], який набрав чинності з 10 січня 2007 р., заборгованість реструктуризується в порядку, визначеному Законом України “Про реструктуризацію заборгованості з квартирної плати, плати за житлово-комунальні послуги, спожитий газ та електроенергію” від 20.02.2003 № 554-IV [17] та проводиться на термін до 60 місяців — залежно від суми боргу й сукупного доходу сім'ї на дату реструктуризації.

На період погашення заборгованості загальна сума поточних платежів і платежів із погашення заборгованості не повинна перевищувати 25 % доходів, що визначають під час нарахування субсидій для працюючих громадян, 20 % — для пенсіонерів та інших осіб, котрі одержують будь-які види соціальної допомоги. У разі, коли доходу громадянина, що уклав договір про реструктуризацію заборгованості, не вистачає для погашення боргу, термін дії договору подовжується (на підставі письмової заяви громадянина) до його повного погашення. Ця норма закону встановлена з метою соціального захисту громадян, котрі через певні об'єктивні обставини опинилися в списках боржників перед комунальними підприємствами, проте дотримуватися її не так легко.

Для визначення сукупного доходу сім'ї потрібно мати довідки про доходи кожного члена сім'ї, визначити відповідний відсоток та щомісяця відстежувати відповідність нарахованих за житлово-комунальні послуги сум, сум оплати в рахунок поточних платежів, а також відповідно до договору про реструктуризацію заборгованості, перевіряти відповідність цих розрахунків доходу сім'ї, враховуючи можливі зміни в її складі або в доходах її членів. Для ведення такого обліку потрібний численний штат співробітників, якого комунальні підприємства не мають. Роботою з боржниками в житлово-експлуатаційних підприємствах зазвичай займаються майстри дільниць, юристи, бухгалтери, тобто ті категорії працівників, котрі формують накладні витрати та часто

потрапляють під скорочення. Тому результат остаточної оплати суми заборгованості залежить переважно від сумлінності людей, що мешкають у квартирі.

Стягнення заборгованості в судовому порядку є чи не єдиним ефективним способом, який дозволений законодавством, проте й він не дає стовідсоткового результату. Якщо причиною заборгованості за послуги є низький дохід боржника, житлово-експлуатаційне підприємство просто витратить кошти та час на оформлення документів. Відсутність у боржника офіційного заробітку або майна, котрим можна було б погасити заборгованість, також призведе до того, що виконавча служба через певний час закрие провадження. Таким чином, по суті, відбувається легалізація неплатника. При цьому виконавча служба практично не спрямовує стягнення на нерухоме майно боржника, яким є приватизована квартира, хоча цю норму визначено у статтях 4 і 5 Закону України “Про виконавче провадження” від 21.04.1999 № 606-XIV [18].

У 2010 р. набрали чинності зміни до Цивільного процесуального кодексу України, відповідно до яких статтями 95, 96 запроваджено юридичну норму — судовий наказ [19]. Він є спрощеним судовим рішенням, що ґрунтується тільки на заяві позивача, та не вимагає виклику до суду відповідача. Після видання судового наказу суд направляє копію наказу про стягнення боргу відповідачеві рекомендованим листом із повідомленням, після отримання котрого квартиронаймач може впродовж 10 днів оскаржити судовий наказ.

З приводу цього нововведення є дві діаметрально протилежні думки. Перша полягає в тому, що ця юридична норма спростила процедуру стягнення заборгованості з неплатника та, безсумнівно, дасть позитивні результати. Другою є думка, що позиція суду “вірити” тільки одній стороні є несправедливою. При цьому дехто вважає нову норму навіть неконституційною та вимагає її скасування. Беззаперечним лишається тільки те, що житлово-комунальні послуги оплачувати необхідно, як і вживати заходів до неплатників.

Слід також зазначити, що Податковим кодексом України (пп. 1.1 п. 1 ст. 159) передбачена можливість нотаріального виконавчого напису [20]. 22 лютого 2012 р. наказом Міністерства юстиції України № 296/5 затверджено новий порядок здійснення нотаріальних дій [21]. Для здійснення виконавчого напису повинні виконуватися такі умови:

- подані документи підтверджують безперечність заборгованості або іншої відповідальності боржника перед стягувачем;
- з дня виникнення права вимоги минуло не більше трьох років.

Ще одним способом впливу житлово-експлуатаційних та інших комунальних підприємств на боржників є проведення безперервної роз’яснювальної роботи з населенням, спрямованої на пробудження почуття відповідальності за власне житло. Проте цих зусиль явно не достатньо, тому інформаційно-роз’яснювальна робота має бути частиною державної програми реформування житлово-комунального господарства.

Є думка, що нині з'явився новий інституціональний рівень — приватний квартиронаймач, від компетенції якого залежить розвиток сфери житлового господарства. Найголовнішою функцією держави є проведення просвітницької політики саме серед цієї категорії людей, при цьому об'єктом просвітницької роботи обрано учнівську молодь. Адже саме на уроках у школі дітям розказують про те, що таке квартплата, які бувають житлові будинки (за рівнем підлеглих їй обслуговування), як утилізується побутове сміття, звідки та яким чином у квартири подаються ресурси (вода, електроенергія, газ, опалення) [6].

Варто зауважити, що іноді підприємство, використавши всі засоби впливу на боржника, але все одно не отримавши оплати за надані послуги, вдається до не зовсім законних дій щодо неплатників. Утім, це може не лише не дати бажаного результату, а й привести підприємство до суду, тільки вже як відповідача.

Щоб досягти стовідсоткового збору з населення плати за надані послуги керівники комунальних підприємств іноді застосовують нетрадиційні методи. Так, у одному житлово-експлуатаційному об'єднанні Луганської області майстрам експлуатаційних дільниць було оголошено догану за незадовільні результати роботи зі споживачами послуг. При цьому за показник роботи було взято відсоток збору з населення плати за послуги, котрий фактично був нижчий за 100. Такий підхід вказує лише на досить поверхнєве розуміння керівництвом підприємства сутності проблеми заборгованості населення за надані послуги. Очевидно, що в працівників комунальних підприємств немає прямих важелів впливу на неплатників. З одного боку, низькі доходи боржника, відсутність майна унеможливають стягнення боргів у судовому порядку, з другого — цей самий боржник може не оформляти субсидію та відмовитися від укладення договору про реструктуризацію заборгованості.

На окремих житлово-експлуатаційних підприємствах для працівників наказом закріплюють норму оформлення договорів про реструктуризацію. Тобто, в разі виконання працівником місячної норми з оформлення таких договорів можна в цьому напрямі з боржниками більше не працювати в поточному місяці, а для виконання плану в наступних періодах домовитися з “наднормативними” боржниками поточного місяця про оформлення документів щодо реструктуризації пізніше. Зазначене не лише не сприяє розв'язанню проблеми неплатежів населення, а й руйнує житлово-комунальне господарство зсередини, створюючи атмосферу нерозуміння працівниками безпосередньо своєї ролі в забезпеченні беззбиткового функціонування їхнього підприємства.

Подолання проблеми заборгованості населення перед комунальними підприємствами було частиною програми реформування житлово-комунального господарства та пов'язане з прийняттям Закону України “Про

Загальнодержавну програму реформування і розвитку житлово-комунального господарства на 2004—2010 роки” від 24.06.2004 № 1869-IV [22]. Одним із напрямів реформи визначено забезпечення умов беззбиткового функціонування підприємств ЖКГ, яке передбачає також розв’язання проблеми неплатежів населення, що планувалося здійснити в рамках першого етапу реформування ЖКГ (2004—2006 рр.). Проте, як констатувала І. Запатріна, до 2007 р. це завдання виконане не було [8].

Слід зазначити, що й через сім років проблема заборгованості населення перед комунальними підприємствами залишається актуальною. Так, у Загальнодержавній програмі реформування і розвитку житлово-комунального господарства на 2009—2014 роки [23] також наголошено на необхідності забезпечення беззбиткового функціонування комунальних підприємств.

У країнах постсоціалістичного простору, де проведена справжня реформа ЖКГ, запроваджено норму виселення боржників із квартир у разі несплати за комунальні послуги протягом кількох місяців. При цьому квартира продається, з вирученої суми відшкодовується борг, а на кошти, що залишилися, мешканець може придбати собі меншу квартиру, яку він спроможний утримувати, або отримати соціальне житло, проблема якого в нашій країні стоїть досить гостро. До речі, така політика привела до відсутності в зазначених країнах заборгованості за житлово-комунальні послуги, причому навіть без крайніх заходів (включаючи стягнення на квартиру боржника, відключення послуг).

З огляду на викладене вище, пропонуємо такі шляхи розв’язання проблеми заборгованості населення перед житлово-експлуатаційними підприємствами:

- 1) проведення цілісної й послідовної політики, спрямованої на надання комунальним підприємствам важелів впливу, які змусили б несумлінних мешканців квартир вчасно розраховуватися за надані їм послуги, у т. ч. тимчасове припинення надання послуг та обов’язкове виконання судових рішень виконавчою службою;

- 2) поліпшення роботи з неплатниками на рівні місцевих органів влади та працівників комунальних підприємств; створення умов для підвищення відкритості в житлово-комунальному господарстві, забезпечення прозорості тарифів, надання відповідних роз’яснень і обґрунтувань споживачам послуг;

- 3) проведення роботи, що сприятиме усвідомленню населенням обов’язковості сплати за спожиті послуги;

- 4) створення ефективної системи контролю якості комунальних послуг;

- 5) вивчення й використання досвіду інших країн, котрі досягли певних успіхів у вирішенні питань заборгованості населення за житлово-комунальні послуги.

### Список використаних джерел

1. Про оплату населенням житлово-комунальних послуг у січні 2010 р. / Держ. служба статистики України // Експрес-випуск. — 2010. — № 50. — С. 9 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
2. Про оплату населенням житлово-комунальних послуг у січні 2011 р. / Держ. служба статистики України // Експрес-випуск. — 2011. — № 49. — С. 9 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
3. Про оплату населенням житлово-комунальних послуг у січні 2012 р. / Держ. служба статистики України // Експрес-випуск. — 2012. — № 05/5-69/77. — С. 9 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
4. Про оплату населенням житлово-комунальних послуг у січні 2013 р. / Держ. служба статистики України // Експрес-випуск. — 2013. — № 05/5-69/38. — С. 8 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
5. Гура Н. О. Система формування тарифів на житлово-комунальні послуги / Н. О. Гура // Фінанси України. — 2007. — № 4. — С. 69—76.
6. Бестелесная Л. Поиск эффективных механизмов управления жилищным хозяйством / Л. Бестелесная // Экономика Украины. — 2005. — № 7. — С. 94, 95.
7. Волинський Г. Про деякі напрями реформування житлово-комунального господарства України / Г. Волинський // Економіка України. — 2009. — № 8. — С. 78—84.
8. Запатрина И. О процессах в жилищно-коммунальной отрасли в Украине / И. Запатрина // Коммунальщик: ежемесячный информационно-аналитический журнал. — 2007. — № 7. — С. 38 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.skipa.ru/>.
9. Мортіков В. До питання локальних суспільних благ / В. Мортіков // Економіка України. — 2007. — № 3. — С. 68—72.
10. Про житлово-комунальні послуги : закон України від 24.06.2004 № 1875-IV [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1875-15>.
11. Порядок формування тарифів на послуги з утримання будинків і споруд та прибудинкових територій : затв. постановою Кабінету Міністрів України від 01.06.2011 № 869 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/869-2011-п>.
12. Про затвердження Правил користування електричною енергією для населення : постанова Кабінету Міністрів України від 26.07.1999 № 1357 (із змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1357-99-п>.
13. Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям : закон України від 01.06.2000 № 1768-III [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1768-14>.
14. Про спрощення порядку надання населенню субсидій для відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг, придбання скрапленого газу, твердого та рідкого пічного побутового палива : постанова Кабінету Міністрів України від 21.10.1995 № 848 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/848-95-п>.
15. Цивільний кодекс України : закон України від 16.01.2003 № 435-IV [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
16. Про реструктуризацію заборгованості за надані послуги з утримання будинків і споруд та прибудинкових територій і комунальні послуги, що утворилася станом на 1 грудня 2006 року : закон України від 20.12.2006 № 498-V [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/498-16>.

17. Про реструктуризацію заборгованості з квартирної плати, плати за житлово-комунальні послуги, спожиті газ та електроенергію : закон України від 20.02.2003 № 554-IV [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/554-15>.

18. Про виконавче провадження : закон України від 21.04.1999 № 606-XIV [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/go/606-14>.

19. Цивільний процесуальний кодекс України : закон України від 18.03.2004 № 1618-IV [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.

20. Налоговый кодекс Украины // Все о бухгалтерском учете. — 2012. — № 17-18. — С. 386.

21. Про затвердження Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України : наказ Міністерства юстиції України від 22.02.2012 № 296/5 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12>.

22. Про Загальнодержавну програму реформування і розвитку житлово-комунального господарства на 2004—2010 роки : закон України від 24.06.2004 № 1869-IV [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://gkh.com.ua/gkh/reforma-gkh>.

23. Про Загальнодержавну програму реформування і розвитку житлово-комунального господарства на 2009—2014 роки : закон України від 24.06.2004 № 1869-IV (із змінами і доповненнями, внесеними Законом України від 11.06.2009 № 1511-VI) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/rada/show/1869-15>.